

О. Онищенко, акад. НАН України, голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України

Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація – нові форми роботи (Доповідь, виголошена на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» 4 жовтня 2016 року) // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 5. – С. 5–6¹.

Зростання обсягів інформації, умноження її потоків і каналів різко загострило проблеми експертизи. Загальновизнано, що власне нової наукової, соціально значущої інформації не так уже й багато. Більшість її становлять повтори, інтерпретації, а то й просто інформаційні шуми, де значне місце посідають ненаукові, недостовірні, пустопорожні сюжети. Шукач конкретної якісної інформації може надовго потонути в безодні Інтернету і нічого не знайти. Кожен хотів би мати якісь надійні орієнтири, де, що і як шукати, щоб здобути справжнє наукове знання чи достовірні дані. Знову ж таки сама природа бібліотеки як багатовікового накопичувача і систематизатора знання висуває її в число першорядних інформаційних експертів.

Тому вона повинна дати пораду усім, хто звернувся до неї за послугою, зорієнтувати, де і яка є об'єктивна інформація, як до неї доступитися, як її взяти, і де не варто шукати інформацію, бо там пустота, шум, а то й дезінформація. Особливо цінними були б такі поради стосовно нової інформації, зокрема знаннєвої, бо, як правило, нове знання стає відомим звичайному шукачеві з певним запізненням. І не завжди він може відрізнити нове знання з уже побутуючим. Це потребує прискореного розвитку джерелознавства цифрових масивів, міжнародних інформаційних баз, мережових інформаційних потоків. Тут найважчі місця для шукача інформації і «козирні карти» для бібліотекаря. Розвиток експертної функції бібліотеки – це суттєвий внесок у її майбутнє. До свого образу збирача, систематизатора, хранителя і передавача інформації сучасна бібліотека повинна рішуче додати і образ інформаційного експерта.

Бібліотека завжди виступала інтегратором різних видів джерел. Спершу – рукописних, потім – друкованих, далі – звукових та візуальних, а тепер ще й електронних.

Однак і цього в наш час мало. Оскільки масовим став читач, який хоче мати інформацію на задану тему з усіх можливих джерел одночасно. Тому бібліотека мусить інтегрувати у своєму фонді ще й архівні та музейні

---

¹ Закінчення. Початок див.: Шляхи розвитку української науки. – 2016. – № 10. – С. 79–83.

джерела. Раніше вони були у бібліотеці невеликими складовими. Нині оцифрування дає змогу включати їх у бібліотечні фонди цілими масивами. І не потрібно цього боятися. Загальний процес інтеграції інформаційних джерел і потоків неминуче перетворює бібліотеку на медіатеку – інтегратора всіх видів, типів, форм, каналів інформації. У країнах з розвинутою цифровою інфраструктурою до фондів бібліотек розпочали додавати ще й скановані національні сегменти Інтернету, телебачення, радіомовлення, кіно.

Інтеграція інформативних ресурсів у бібліотеці нерозривно пов'язана з інтеграцією інформаційних сервісів – обслуговування всіма видами інформації на всіх її носіях. Особливу увагу слід звернути на розвиток наукомістких, інформаційномістких сервісів, таких, як аналітична, біобібліографічна продукція, синтез тематичних знань із масивів інформації, оперативна інформація про новини наукового і суспільного життя, зокрема й про новини бібліотечного життя. Постійні тематичні блоки на індивідуальні замовлення. Галузеве обслуговування певних установ, підприємств, закладів, організацій. Виконання тематичних замовлень на синтез матеріалів з іноземних чи малодоступних джерел. Звичайно ж, ніскільки не слід послаблювати увагу до обслуговування конкретного читача / замовника конкретним документом. Це залишається неодмінним правилом діяльності бібліотеки.

Але у пошуках нових форм бібліотечного сервісу, в умовах панування цифрових ресурсів і цифрових механізмів передавання інформації, необхідно враховувати, що два шляхи тут є рятівними: а) обслуговування аналітичною продукцією; б) обслуговування у режимі віддаленого доступу. З розвитком цифрового і оцифрованого ресурсу дедалі простіше можна дістати конкретний документ. Шукач інформації дедалі більше хотітиме отримати від бібліотеки узагальнену, синтетичну, комплексну, аналітичну продукцію. Як свідчить досвід, серйозна аналітична продукція бібліотек викликає підвищений інтерес у наукових, освітянських, управлінських структурах. У багатьох країнах аналітичні підрозділи бібліотек стали безпосередніми чи опосередкованими службами інформаційного забезпечення органів влади. Звідси очевидна необхідність зміцнення і розвитку бібліотечних аналітичних служб, бо вони є надійними підвалинами стійкості бібліотеки в умовах складних трансформацій.

Як уже зазначалося, формується новий тип читача, фактично партнера бібліотеки, котрий виріс на цифровій культурі і грамотності. Йому сьогодні вже недостатньо традиційного обслуговування конкретними документами, звичайними бібліографічними консультаціями. Він хоче отримувати синтетичну, тематичну інформацію з різних джерел, як з внутрішніх

бібліотечних фондів, так і з комп'ютерних мереж. Він запитує узагальнені довідки, аналітики, продукти екстракції знань, експертні оцінки джерел та інформації.

До того ж у більшості з них є мобільні пристрої для отримання та передавання інформацій, і види цих пристроїв швидко множаться. Послуги такий читач хоче мати не обов'язково в приміщенні бібліотеки, а з будь-якого місця свого знаходження, в будь-який час і на відстані. Судячи з тенденцій, бібліотечний «зал» у недалекому майбутньому розшириться до планетарних масштабів. А конкуренція бібліотек з іншими накопичувачами і поширювачами інформації відбуватиметься, головним чином, на просторах онлайн-обслуговування.

Курс на електронні ресурси, дистанційне обслуговування, цифровізацію всіх бібліотечних процесів ускладнює взаємодію між трьома основоположними групами працівників бібліотеки – власне бібліотекарів у традиційному розумінні, інженерів комп'ютерних підрозділів і науковців. Стосунки між ними ніколи не були безхмарними. Кожна з означених груп відстоює свої переваги, наполягає на своїй важливості. Бібліотекарі – «традиціоналісти», тому що формували досі основний книжково-журнально-газетний фонд, і ним послуговуються донині. Комп'ютерні спеціалісти не без підстав заявляють, що вони задають параметри цифрового оновлення бібліотеки. А науковці беруть на себе роль теоретиків і розробників стратегій розвитку бібліотечної справи. І всі тут мають рацію. Однак, вся правда полягає в тому, що тільки об'єднаними, узгодженими зусиллями і якісною роботою всіх трьох груп можна забезпечити повноцінний розвиток бібліотеки і вписати її в перспективу. Розлад між цими групами, що спостерігається вже у великих бібліотеках, може дати згубний ефект.

При управлінні бібліотечною справою потрібно шукати розумне вирішення цієї проблеми. Можливо, варто уточнити розподіл обов'язків. Скажімо, «традиціоналісти» спільно з частиною комп'ютерників концентруються на формуванні і первинному опрацюванні ресурсів; комп'ютерники з частиною науковців працюють над створенням так званої «вторинної» бібліотечної інформації, головним чином, наукомісткої; дослідники дбають про теоретичне забезпечення всієї бібліотечної практики і формують стратегії розвитку. Як б сказав, що запобігання внутрішнім бібліотечним професійним суперечностям – одна з найважливіших проблем сьогоденного бібліотечного управління. Не слід ніскільки принижувати статус якоїсь із груп. Не варто допускати великих перекосів у зарплаті і заохоченнях. Необхідно створювати максимально сприятливі умови для всіх.

Бібліотека може успішно функціонувати тільки як цілісний організм. А цю цілісність здатний забезпечити лише весь згуртований колектив.

Користуючись присутністю представників бібліотек академічних інститутів і університетів, хочу наголосити, що вони фактично працюють на передньому краї науки, освіти і практики. В їхніх фондах найбільш повно відображена документальна картина нових явищ у житті. Саме тут найчастіше і найраніше стають очевидними нові завдання в бібліотечній справі і шляхи їх вирішення. До того ж в академічних і університетських бібліотеках уже цілеспрямовано працюють з новим типом читача: тим, котрий вийшов з «цифрового покоління», тим, котрий хоче «ходити» до бібліотеки, «не заходячи» до її залів. Фактично в цих бібліотеках відпрацьовується «цифровий» образ бібліотеки і «цифровий» образ читача. Необхідно всіляко узагальнювати і оперативно впроваджувати цей передовий досвід. Доцільно організувати постійно діючі семінари, круглі столи, тренінги, дискусійні майданчики з питань оновлення бібліотечної діяльності на основі цифрових технологій.

Перехідні періоди завжди складні і важкі. Болісно руйнуються підвалини усталених норм життя, болісно утверджуються нові устої. Для бібліотек нинішній перехідний період, крім усього іншого, ускладнюється ще й двома фундаментальними чинниками: становленням нового типу грамотності і формуванням нового типу споживача інформації. До цього також варто додати несподівану, помилкову недооцінку в деяких управлінських колах бібліотек як носіїв знання, освіченості і культури.

Однак усі перехідні періоди завершуються, соціокультурні перекося вирівнюються. Наступає фаза планомірної праці. І питання питань, яке повинно повсякчасно ставити собі бібліотечне співтовариство, – з чим і якими ми вийдемо з кризи. Розчарованими, зневіреними, пасивними, закостенілими чи мобілізованими, озброєними новими ідеями будівництва бібліотечного життя в нових умовах, на нових технологіях, моделях і стратегіях? Вибираємо друге. Всі кризи – дволикі. З одного боку, вони руйнують. З іншого – неймовірно збуджують творчу енергію, пошук виходів і перспектив. Недарма говорять, що матір'ю усіх високих технологій ХХ століття була Друга світова війна. Великі загрози і потрясіння спричинили вибух творчості передових інтелектуальних кіл і широких верств населення. В результаті виникли нові соціально значущі технології і конструктивні принципи міжнародного життя, які й досі визначають цивілізаційні зрушення.

Кризові явища в бібліотечній сфері – не в самій природі бібліотек. Вони в недостатньому матеріально-фінансовому забезпеченні та в пасивності

бібліотечного співтовариства, яке повільно переходить на нові форми діяльності, відповідно до якісно нових умов. На кризові явища ми повинні відповісти більшою енергією для їх подолання. В універсальних наукових бібліотеках уже знайдено багато елементів, які стануть складниками образу бібліотеки і бібліотекаря інформаційної епохи і будуть привабливими для «цифрових» поколінь. Необхідно прискорити їх синтез у цілісні моделі, програми, стратегії. При зміні матеріально-фінансових умов на краще ми зможемо невідкладно впроваджувати їх у практику. І це дасть змогу, як і раніше, підтримувати поважний статус бібліотеки, бібліотекаря в інтелектуальному і культурному середовищі суспільства.